Warszawa, dn. 27 stycznia 2025 r.

Dr hab. prof. PAN Maria Gołębiewska
Instytut Filozofii i Socjologii PAN
Zespół Filozofii Kultury

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Giulii Cirillo
Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure

Rozprawa doktorska *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* [*Splatając łańcuchy znaków. Teorie prawdy i ich wspólny translacyjny fundament*[1]] mgr Giulii Cirillo została napisana pod opieką promotorską dr hab. prof. IFiS PAN Daniela Soboty w Instytucie Filozofii (Wydział Nauk Społecznych) Uniwersytetu Wrocławskiego. Rozprawa ta jest oryginalną próbą zestawienia problematyki przekładu językowego oraz intersemiotycznego z kwestią orzekania o prawdzie. Autorka rozpatruje zagadnienia filozoficzne z zakresu epistemologii, semiotyki, logiki i etyki, również językoznawstwa i teorii literatury, jest to zatem praca interdyscyplinarna. Wielowątkowy wywód badawczy i konsekwentne uzasadnianie prowadzi do potwierdzenia głównej tezy, która dotyczy analogii zachodzących między procesem translacji i procesem dochodzenia do prawdy. Głównym kontekstem rozważań filozoficznych Doktorantki pozostaje tradycja badawcza filozofii analitycznej, chociaż wzmiankowane są również inne tradycje badań filozoficznych, między innymi hermeneutyka i fenomenologia, także językoznawstwo strukturalistyczne i kognitywistyczne. Odniesienia do zróżnicowanych koncepcji i tradycji filozoficznych są motywowane tematyką rozprawy, która konsekwentnie pozostaje wielowątkowa i zarazem zdominowana przez dwa główne tematy badawcze – proces przekładu językowego oraz proces ustalania prawdy.

Czytelnik pracy doktorskiej o tytule *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* może spodziewać się rozważań przede wszystkim na temat domniemanej prawdy tekstu źródłowego (wyjściowego) i potwierdzenia tego źródłowego orzekania o prawdzie w tekście przekładu (docelowym). Jest to jedna z możliwości badawczych rozpatrywanych przez Autorkę, jednak jej wywód dotyczy wielowątkowych, wzajemnych uwikłań translacji i prawdy, a celem badawczym pozostaje udowodnienie tezy dotyczącej translacyjnych podstaw wszelkiego ustalania prawdy.

[1] Tytuł w języku polskim podany przez Doktorantkę – jest on nieco odmienny znaczeniowo od tytułu anglojęzycznego.

Aspekty merytoryczne i metodologiczne rozprawy

Złożoność treściowa stanu badań, dotyczących relacji między problematyką przekładu i problematyką prawdy, jak też wskazanie wielu filozoficznych kontekstów wpłynęło na układ treści rozprawy mgr Giulii Cirillo *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure*. Terminologia filozoficzna, stosowana przez Autorkę, odwołuje się przede wszystkim do kontekstu badawczego filozofii analitycznej, chociaż ona sama – na początku dysertacji – wskazuje wielość definicji takich terminów jak „idea", „zjawisko" lub „fenomen", a przede wszystkim „prawda" obok „fałszu" i „kłamstwa". Doktorantka zatem bierze pod uwagę treściowe uwarunkowania pojęć przez różne konteksty badawcze. W 1 rozdziale metodologicznym argumentuje ona, że termin „wartość" kieruje nas „w bezdenną przepaść etyki i estetyki", podobnie termin „prawda", dotyczy on bowiem nie tylko poznania, lecz również codziennego ludzkiego postępowania, jest nie tylko pojęciem epistemologii, ale także etyki i aksjologii. „Prawda" okazuje się semantycznie bliska „uczciwości" i bywa przeciwstawiana fałszowi w znaczeniu „kłamstwa". Natomiast termin „fenomen" albo „zjawisko" odnosi się prymarnie do kontekstu fenomenologicznego (s. 7).

Należy podkreślić, że dobre rozpoznanie przez Doktorantkę tez filozoficznych, w szczególności filozofii analitycznej, oraz koncepcji językoznawczych, zostało dopełnione autorską ich reinterpretacją. W całości rozprawy łatwo można dostrzec metodologiczną konsekwencję Autorki, dokładność konieczną w opracowaniu wybranego stanu badań oraz erudycję pozwalającą komparatystycznie zestawiać konteksty filozoficzne, konteksty badań translacyjnych oraz interdyscyplinarną refleksję na temat języka i znaku. Atutem rozprawy jest niewątpliwie bardzo dobre zaznajomienie Autorki z wybranymi nurtami filozofii XX wieku, z aktualnymi badaniami w dziedzinie przekładu, są to również odwołania do historii filozofii (przede wszystkim anglosaskiej – między innymi John Locke i George Berkeley).

Doktorantka uważa, że nadrzędnym celem badania jest obrona twierdzenia, iż każda z pięciu współczesnych teorii prawdy, wybranych przez nią (klasyczna i korespondencyjna, koherencyjna, deflacyjna, pragmatyczna, semantyczna) zawiera – nie tyle *explicite* wskazany, ile raczej *implicite* presuponowany – czynnik, który można określić jako „proces tłumaczenia" (s. 5). Mgr Cirillo argumentuje, że dokonana przez nią krytyczna analiza różnych wybranych tekstów potwierdza, iż u podstaw tych teorii prawdy można odnaleźć „działanie o charakterze translacyjnym" (s. 5). Doktorantka uznaje, że ów translacyjny aspekt, dający się wskazać w teoriach prawdy, może być punktem wyjścia jej własnej badawczej tezy: proces translacji jest obecny w ustalaniu i stwierdzaniu prawdy, co więcej – „przekład jest podstawowym składnikiem semantycznym pojęcia prawdy" (s. 6). Autorka zatem przechodzi od komunikacyjnej relacji przekładu do określenia powiązań i analogii semantycznych między procesem przekładu i procesem dochodzenia do prawdy, między poznawczymi procesami towarzyszącymi translacji i poznawczymi procesami stwierdzania prawdy. Jaki jest cel takiego badawczego przedsięwzięcia? Mgr Cirillo wskazuje jako podstawowy, aporetyczny problem badawczy współczesnych teorii prawdy – ustalenie, na ile prawda może być pojmowana w sposób uniwersalistyczny (ogólny, powszechny), a na ile pozostawałaby ona relatywna, względna, uzależniona od kontekstów orzekania i podmiotowych interesów, nie tylko poznawczych. Celem badania byłoby wyjście poza aporię uniwersalności i relatywizacji prawdy dzięki dookreśleniu „kluczowego, dotychczas nieuznanego komponentu" (s. 6) – translacyjnego aspektu ustalania prawdy.

Można powiedzieć, że Doktorantka wykonała pracę badawczą, której rezultatem są jej indywidualne, oryginalne tezy, poparte analizami dotychczasowego stanu badań i spójną argumentacją przeprowadzaną w kolejnych rozdziałach. Układ treści prezentowanych w

rozprawie jest jasny i przejrzysty, a założenia i tezy badawcze są omawiane w sposób konsekwentny. Doktorantka bowiem przechodzi od wstępnego zaznajomienia czytelnika z podstawowymi założeniami metodologicznymi pracy i wprowadza terminologię (rozdział 1), która w kolejnych rozdziałach jest dookreślana. Jasności wywodu sprzyja wielokrotne objaśnianie intencji badawczych, ukazywanie dwóch głównych zagadnień: przekładu językowego i prawdy w rozmaitych kontekstach badawczych. Takie powtórzenia w rozprawie – niekiedy trudnej dla czytelnika mało zaznajomionego z dorobkiem filozofii analitycznej i badaniami translacyjnymi – pozwalają lepiej rozumieć wywód Autorki oraz koncepcje, konsekwentnie prezentowane w kolejnych rozdziałach i podrozdziałach..

Rozdział 2 rozprawy poświęcony jest w całości zagadnieniom translacji – teoriom przekładu i ich historii (między innymi tezy św. Hieronima, również hermeneutyczne źródła współczesnych teorii zawarte w publikacjach Friedricha Schleiermachera). Autorka rozpatruje tu problematykę przekładu w kontekście filozoficznej refleksji nad zapośredniczeniem, omawia epistemologiczne uwikłania procesu tłumaczenia, dookreśla przekład jako pewną relację komunikacyjną między tekstem źródłowym, osobą tłumacza i tekstem docelowym. Relacja taka – jak można zauważyć – jest odmienna od komunikacyjnego zapośredniczenia definiowanego od Starożytności (między innymi przez Arystotelesa w *Retoryce*) jako związek: nadawca (autor) – tekst – odbiorca. Doktorantka wskazuje tu dwa podstawowe typy przekładu, oparte albo na wierności wobec struktury oryginalnego tekstu, albo na transpozycji sensów zawartych w tym tekście. W kolejnych rozdziałach (3-7) mgr Cirillo omawia pięć wybranych, współczesnych koncepcji prawdy, odnosząc się przede wszystkim do dorobku i komentarzy filozofów analitycznych. W rozdziale 3 charakteryzuje ona korespondencyjne teorie prawdy (Bertrand Russell, George E. Moore, John L. Austin) z odwołaniem do klasycznej koncepcji prawdy Arystotelesa i z uwzględnieniem zagadnienia autotranslacji, które powraca wielokrotnie w rozprawie. Rozdział 4 zawiera opis współczesnych koherencyjnych teorii prawdy (Harold H. Joachim, Brand Blanshard), których idealistyczne aspekty Autorka podkreśla i komentuje. Trzeba dodać, że rozważa odniesienia tych koncepcji nie tyle do Idei pojętych transcendentnie, ile do Ideału jako pewnej postulowanej normy. W rozdziale 5 Doktorantka rozpatruje i reinterpretuje pragmatyczne teorie prawdy (Charles S. Peirce, William James), krytycznie zarzucając im kontekstową relatywizację oraz uznanie czynników estetycznych (zadowolenie, przyjemność towarzysząca orzekaniu o prawdzie). Deflacyjne, jak też minimalistyczne teorie prawdy zostały omówione w rozdziale 6 (Gottlob Frege, Frank Ramsey). Rozpatrywanie prawdy jako predykatu sądu logicznego pozwoliło Doktorantce wskazać kolejną analogię między stwierdzaniem prawdy i procesem translacji (przekład „prawdziwy", czyli zgodny z sensem tekstu źródłowego). Prezentację współczesnych teorii prawdy zamyka rozdział 7, poświęcony semantycznej teorii prawdy Alfreda Tarskiego, uwzględniający również komentarze Donalda Davidsona i jego dyskusje z Michaelem Dummettem. Właśnie ta koncepcja pozwoliła mgr Cirillo przejść do argumentacji dotyczącej semantycznych aspektów własnej, translacyjnej teorii prawdy, opisanej w rozdziale 8.

Trzeba podkreślić, że mimo rozległości tematycznej i interdyscyplinarnego charakteru rozprawy, jej Autorka konsekwentnie powraca do głównego kontekstu badawczego pracy – do stanowisk i dyskusji filozofów analitycznych, natomiast inne wzmiankowane tradycje badawcze (hermeneutyka, fenomenologia, strukturalizm) pozostają niejako na marginesie głównego wywodu i argumentacji.

Aspekty oryginalne i nowatorskie rozprawy

Nowatorskie i oryginalne cechy rozprawy mgr Giulii Cirillo *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* są związane przede wszystkim:
1) z całościowym, syntetycznym charakterem opracowania interdyscyplinarnego stanu badań nad problematyką przekładu językowego oraz intersemiotycznego, rozpatrywaną w kontekście różnych badawczych tradycji filozoficznych, językoznawczych i semiotycznych (między innymi hermeneutyka i strukturalizm);
2) z syntetycznym charakterem opracowania interdyscyplinarnego stanu badań dotyczących zagadnienia prawdy, rozpatrywanego w odwołaniu do różnych badawczych tradycji filozoficznych, ze szczególnym uwzględnieniem filozofii analitycznej;
3) z analitycznym podejściem do zagadnienia prawdy, rozpatrywanego głównie w kontekście anglosaskiej filozofii analitycznej;
4) z przepracowaniem tradycji badawczych filozofii analitycznej, przede wszystkim stanu badań dotyczących zagadnienia prawdy.

Własnym wkładem Doktorantki do stanu badań jest autorska propozycja modelu badawczego, opartego na rzetelnie i szczegółowo przeprowadzonych analizach analogii zachodzących między: 1) procesami przekładu (w szczególności poznawczymi, semiotycznymi i semantycznymi) i 2) procesami ustalania prawdy, pojmowanej jako stanowisko poznawcze, ale również ontologiczne i etyczne, dotyczące stanu „rzeczywistości". W rozprawie kategoria rzeczywistości jest redefiniowana w kontekście omawianych koncepcji prawdy, między innymi jako pewna realność znakowa świata, jako realność świata pojmowanego tekstualnie (jako tekst), ale przede wszystkim jako realność ujęta potocznie – w potocznym myśleniu i opisywana w potocznym języku. Tak rozpatrywaną rzeczywistość znajdujemy bowiem w koncepcjach filozoficznych, będących głównym źródłem inspiracji i odniesień Doktorantki (pragmatyzm amerykański, oksfordzka szkoła filozofii analitycznej).

Jak wspomniano, układ treści rozprawy pozwolił czytelnikom zapoznać się z rozdziałami wprowadzającymi kolejno kwestie przekładu językowego i kwestie prawdy. W przypadku obydwu rozpatrywanych zagadnień Doktorantka omawia syntetycznie historię stanu badań oraz ich aktualny stan. Części 1-7 dysertacji stanowią wprowadzenie do szczegółowego omówienia własnej, metodologicznej koncepcji badań dotyczących prawdy – translacyjnej koncepcji prawdy, przedstawionej w rozdziale 8. Koncepcja ta dookreśla proponowany, autorski model badawczy prawdy (schematyczny „romb przekładu intersemiotycznego" w miejsce „semiotycznego trójkąta" Peirce'a – s. 101) i umożliwia ponowne jej ujęcie w czterech kontekstach filozoficznych: epistemologicznym, ontologicznym, etycznym oraz filozofii języka. Trzeba podkreślić, że szczegółowo omawiany, translacyjny model badawczy prawdy ma za punkt wyjścia przede wszystkim semantyczną koncepcję prawdy Alfreda Tarskiego, pragmatyczną koncepcję znaku Charlesa S. Peirce'a oraz pragmatyczno-performatywną koncepcję komunikacji i aktów mowy Johna L. Austina.

Jednak głównym kontekstem odniesień, jak też inspiracji badawczych okazują się tezy Donalda Davidsona na temat filozoficznej, poznawczej i językowej funkcji przekładu, jego polemiki z Michaelem Dummettem (s. 90) oraz dorobek Kobusa Marais – autora wielu prac dotyczących translacji, który szczegółowo rozpatruje między innymi problematykę semiozy w przekładach językowych, a w najnowszych publikacjach zajmuje się statusem znaków naturalnych i konwencjonalnych w procesach „biosemiozy". Jak podkreśla Doktorantka, Marais w książce *(Bio)Semiotic Theory of Translation* łączy to, co fizyczne z tym, co abstrakcyjne,

tworząc „zjednoczoną, semiotyczną całość”, którą nazywa „tradosferą” (s. 103). Podobnie jak Marais, odwołuje się ona do koncepcji „phaneronu” Charlesa S. Peirce’a, którą rozwija. Polemizuje między innymi z koncepcją przekładu Hansa-Georga Gadamera, a także – za Kobusem Marais – z tezami Romana Jakobsona, który w 1959 roku zaproponował, obok tłumaczenia wewnątrzjęzykowego i międzyjęzykowego, koncepcję przekładu intersemiotycznego (s. 42). Doktorantka podkreśla, że Marais uważa typologię Jakobsona za przestarzałą, ponieważ „wszelkie tłumaczenie jest *de facto* przekładem intersemiotycznym”. Proces translacji byłby „nieodłączny od każdego ruchu lub zmiany w czasoprzestrzeni” (s. 103). Autorka stosuje wspomniany termin „tradosfera” obok określenia „semiosfera” i proponuje „zasadniczo dualistyczny” model rzeczywistości. Jak pisze, byłby to „semiotyczny amalgamat zorganizowany i zdynamizowany” przez „kanały podmiotów tłumaczących”, ponieważ to jednostkowy podmiot tłumaczący „umożliwia mnożenie systemów semiotycznych” (s. 103).

Mgr Cirillo argumentuje, że „umysł jest granicą semiozy”, jest zarazem „źródłem i końcem znaczenia”, „punktem centralnym, dla którego nie ma dalszego odniesienia”. Doktorantka uważa, że tak pojmowany podmiot semiozy nie zakłada żadnego znaczenia i – co więcej – „nie odnosi się do niczego poza sobą”. Jednak nie byłby autonomiczny wobec świata, nie byłby „niezmiennie subiektywny” zgodnie ze stanowiskiem idealizmu subiektywnego. Procesy semiozy dokonywane w nim i przez niego, w jego istnieniu, polegałyby „na ostatecznej czystości, idealnej przejrzystości”, byłaby to fragmentaryzacja „świata wokół siebie” – „ruchomy amalgamat znaków” (s. 103). Wcześniej pojawia się argument, że „translacyjna tożsamość”, jaką jednostka przyjmuje „w świecie przenikniętym semiozą”, staje się podmiotową „egzystencjalną podstawą” (s. 99).

Podmiot semiozy nie tyle odnajduje, ile powołuje „wciąż nowe relacje odniesienia” znaków i zarazem konstruuje w sobie „rosnący zbiór skojarzeń” (s. 105). Jak łatwo zauważyć, Doktorantka przyjmuje tu założenia asocjacyjnej koncepcji znaczenia. Można powiedzieć, że podmiot wyłania się niejako ze świata źródłowo pansemiotycznego i ustala jego oraz swój status semantyczny. Charakterystyka procesu semiozy stanowi punkt wyjścia argumentacji na temat semiotycznych i semantycznych prawidłowości przekładu. Mgr Cirillo zakłada, że proces tłumaczenia jest pewnym współgraniem między „ruchomymi znakami i przestrzenią”, którą „otwiera” podmiot-tłumacz (s. 104). Autorka wcześniej odwołuje się do teorii gier językowych Ludwiga Wittgensteina, natomiast tutaj przypomina jego tezy dotyczące relacji podmiotu ze światem, a także metaforę „tabula rasa”, ujmującą jednostkową podmiotowość jako niewypełnioną pustkę („blank slade” – „pusta karta” umysłu według Johna Locke’a). Odwołanie to pozwala jej uzasadnić dość radykalną tezę: „translacyjna pustka” umożliwia ruch znaków, ale – co więcej – „tożsamość tłumacza jest pierwotnie pustką, która umożliwia proces semiozy” (s. 105). Bowiem proces semiozy i zarazem translacji „stopniowo buduje” indywidualną tożsamość podmiotową i jednocześnie kształtuje jego semiotyczne otoczenie. Co więcej, „sam podmiot powoli zamienia się w agregat znaków” (s. 105). Ostatecznym celem procesu translacji jest prawda, która byłaby wynikiem „aktu intersemiotycznego autoprzekładu” podmiotu-tłumacza w jego samoodniesieniu i uzgodnieniu znaczeń poszczególnych znaków-reprezentacji (s. 119-120).

Można zauważyć, że taka genetyczna teza dotycząca podmiotu semiozy, który „nie zakłada żadnego znaczenia”, jest specyficznym autorskim opisem procesów akulturacji, charakteryzowanych w teoriach socjologicznych i antropologicznych. Nie jest jednak zgodna z koncepcjami przekładu – ani hermeneutycznymi, ani strukturalistycznymi, ani też z językoznawstwem kognitywnym. Również założenia dotyczące arbitralnego (czyli dowolnego) powoływania znaczeń przez podmiot oraz „nieokreśloności” (*indeterminacy*) procesu przekładu i zarazem semiozy (Quine i Davidson – s. 92; s. 100, s. 112) można uznać za odrębne wobec

głównych stanowisk w interdyscyplinarnych badaniach dotyczących przekładu – w szczególności przekładu międzykulturowego, w którym konteksty i konwencje symboliczne danej kultury muszą być uwzględniane. Trzeba jednak podkreślić, że wspomniane założenia i tezy są dobrze uzasadnione w ramach, przedstawionego przez Doktorantkę, translacyjnego modelu semiozy, przekładu i prawdy.

Trzeba zatem podkreślić, że oryginalnym wkładem mgr Giulii Cirillo do aktualnego stanu badań w dziedzinie filozofii jest jej własna propozycja badawcza, dotycząca wzajemnych związków procesu translacji i procesu ustalania prawdy, opartych na relacji analogii. Jak można zauważyć, w konsekwentnie przeprowadzonej argumentacji chodzi o *analogon* systemu, nie zaś o *mimesis* poszczególnych jego elementów, i byłaby to analogia reguły, a także analogia precedensu – analogia dotycząca poszczególnych tekstów i innych konglomeratów znakowych, które znajdować mogą swój odrębny i specyficzny przekład. Autorska koncepcja zróżnicowanych, wzajemnych związków tłumaczenia językowego i prawdy zawiera ważne badawczo reinterpretacje obu tych zagadnień.

Należy dodać, że szczególnie ważnym wkładem Doktorantki, wpisującym jej dysertację *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* w dotychczasowy stan badań filozoficznych, są oryginalne reinterpretacje dorobku filozofii analitycznej – są to często bardzo błyskotliwe i zarazem przystępne dla czytelnika objaśnienia tych koncepcji oraz ich ponowne, nowatorskie odczytania. Oryginalną wartością pracy jest jej argumentacyjne uporządkowanie, które umożliwiło prezentację tez filozofii analitycznej w sposób przystępny dla czytelnika. Autorka wprowadza bowiem często elementy literackiego stylu (między innymi celowe użycie metafor), jak też odwołania do literatury. Dzięki takiemu omówieniu tezy filozofii analitycznej okazują się wciąż aktualne badawczo, poddające się dyskusji i otwarte na interpretacje.

Uwagi polemiczne i ocena końcowa rozprawy

Praca doktorska mgr Giulii Cirillo *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* świadczy o kompetencjach badawczych Autorki i dobrym zorientowaniu w stanie badań dotyczących problematyki przekładu i zagadnienia prawdy (z uwzględnieniem historii filozofii i semiotyki). Doktorantka w sposób konsekwentny i spójny rozpatruje główny temat rozprawy, wskazuje cele badawcze, metody badań i tradycje badawcze, do których się odwołuje. Opis badań świadczy o dobrej orientacji w zagadnieniach współczesnej filozofii, również w historii filozofii i w wielodziedzinowej refleksji dotyczącej praktyk przekładu. Spójność wywodu rozprawa zawdzięcza konsekwentnemu powracaniu do własnej translacyjnej koncepcji prawdy, co umożliwiło – między innymi – polemiczne reinterpretacje koncepcji prawdy, prezentowanych w rozdziałach 3-7. Treści są uporządkowane i wskazane szczegółowo dzięki podziałowi na główne rozdziały i podrozdziały, co ułatwia czytelnikowi lekturę. Trzeba jednak dodać, że syntetyczne przedstawienie koncepcji przekładu oraz wybranych koncepcji prawdy (współcześnie dyskutowanych) skutkuje pewnymi uproszczeniami. Można stwierdzić polemicznie, że pewne kwestie terminologiczne i metodologiczne wymagałyby uzupełnienia.

Tytuł angielski rozprawy jest nieco odmienny znaczeniowo od tytułu podanego w języku polskim, czytelnik nie jest pewien, czy chodzi o „łańcuchy semiotyczne", czy raczej o „łańcuchy znaków". Termin „semiotyczne" zakłada rozpatrywanie znaków wraz z ich znaczeniem i

kontekstem użycia, natomiast związki między znakami mogą być rozpatrywane, na przykład, jedynie w kontekście pojawiania się określonych znaków w przekazach słownych i wizualnych. Z kolei użycie w tytule terminu „understructure" wskazywałoby na rozpatrywanie problematyki semiotycznej w kontekście tradycji badawczej strukturalizmu. Jednak w rozprawie dominuje anglosaska tradycja filozofii analitycznej.

Terminologia stosowana w dysertacji odwołuje się do zróżnicowanych kontekstów badawczych filozofii, także semiotyki i językoznawstwa, można nawet mówić o pewnej wieloznaczności używanych terminów. Brakuje definicji pojęć ważnych w rozprawie, przede wszystkim rozróżnienia znaczenia i sensu. Doktorantka odnosi się między innymi do filozofii i logiki Gottloba Fregego, pisze o jego koncepcji znaczenia-referencji (*Bedeutung*) oraz o koncepcji sensu (*Sinn*) (s. 11, s. 77). Jednak w pracy nie jest wskazana podstawa rozróżnienia tych dwóch terminów, a jest ona ważna w przypadku procesu tłumaczenia. Doktorantka bowiem w swojej propozycji badawczej odwołuje się do dwóch zasadniczych sposobów przekładu: słowo w słowo oraz sens w sens („the word-for-word procedure", „the sense-for-sense translation" – s. 110). Równocześnie wielokrotnie pisze o semantycznych definicjach i redefinicjach pojęcia znaczenia[2], szczególnie ważnych w ustalaniu kryteriów i zasad dotyczących translacji (funkcja znaczenia w semantycznej teorii prawdy Alfreda Tarskiego, również u Donalda Davidsona w rozważaniach na temat prawdy i przekładu – s. 84-89). Trzeba podkreślić, że w badaniach translacyjnych właśnie znaczenie uznaje się za element tekstu-przekazu, który warunkuje wspomniane kryteria i zasady. Mówiąc krótko, przekład jest zasadniczo tłumaczeniem znaczeń – ich transpozycją z jednego systemu (kodu) znakowego do innego systemu semiotycznego.

Autorka używa pojęcia „znaczące" (*signifier*), czyli włącza pojęcia strukturalizmu do opisu własnej koncepcji, ale przede wszystkim odwołuje się do koncepcji znaku Charlesa S. Peirce'a i nie odróżnia podstawy materialnej znaku (na przykład głos, dźwięk[3]), będącej nośnikiem jego znaczenia, od znaku jako takiego. Jak wspomniałam, w rozprawie pojawia się wiele kontekstów badawczych i dlatego mamy tu do czynienia z pewnym pluralizmem terminologicznym. Jednak koncepcje te – strukturalizm, hermeneutyka, językoznawstwo kognitywne, fenomenologia Martina Heideggera – niewiele wnoszą do głównego wywodu i do objaśnienia autorskiej, translacyjnej koncepcji prawdy. Choć oczywista jest zbieżność terminologiczna pojęcia interpretacji w hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera i w pragmatyce Charlesa S. Peirce'a, wiadomo, że przyjmują oni inne założenia dotyczące i znaczenia, i prawdy. Pomocne w przeprowadzeniu argumentacji mogłyby być tezy językoznawstwa kognitywnego (jedynie wzmiankowane) lub fenomenologiczna teoria znaczenia Edmunda Husserla, bowiem obie koncepcje zakładają typizację znaczeń, dokonywaną w procesie semiozy. Semioza tak pojmowana towarzyszy fenomenalizacji, ale w rozprawie nie pojawia się ani zagadnienie fenomenalizacji, ani odwołania wprost do fenomenalizmu epistemologicznego, choć stanowisko to jest zakładane w wielu wymienianych koncepcjach (przede wszystkim John Locke).

---

[2] „When understood as a transfer of meaning, translation becomes a conditio *sine qua non* of all human mental activity." – s. 26.

„With such an original translative activity taken into account, it may be argued that a theory of meaning for a language is always an architecture constructed out of building blocks of truth conditions, carved by the individual in their empirical environment." – s. 92.

„Awareness of the other's presence motivates the subject to seek a potential of meaning in the semiotic material which they encounter." – s. 116.

[3] „The sound made by bows passes through each individual translative channel. This sound represents a form of a semiotic complex. As a stream of notes it is a series of sound waves, which are accompanied by potentially an endless number of qualities – each of them also being a sign." – s. 107.

Mgr Cirillo nie dookreśla wyraźnie omawianych stanowisk badawczych, kilkakrotnie pojawiają się terminy „antyrealizm" i „realizm" (s. 14, s. 67, s. 70), ale nie precyzuje, czy chodzi o stanowiska ontologiczne, teoriopojęciowe, czy też semantyczne (mowa jest o realizmie i antyrealizmie semantycznym). Nie wiadomo, które koncepcje mają założenia esencjalizmu ontologicznego, konstruktywizmu epistemologicznego, holizmu semantycznego (błędnie przypisywanego Friedrichowi Schleiermacherowi).

Niektóre terminy, na przykład rzeczowniki „phenomenon"[4], „connotation" (na określenie skojarzenia, nie konotacji – s. 9, s. 109) oraz przymiotnik „essential" są używane w sensie potocznym, co w tekście o tematyce filozoficznej jest mylące. Doktorantka posługuje się terminami filozoficznymi bez wyraźnego wskazania kontekstów badawczych, co również bywa mylące – na przykład kilkakrotnie używa wieloznacznego słowa „desire"[5] na określenie podmiotowej intencji wolicjonalnej, zgodnie z terminologią filozofii analitycznej, ale bez definicji i dookreślenia tego kontekstu. Autorka błędnie przypisuje koncepcje Ludwiga Wittgensteina do strukturalizmu[6], a dorobek Hansa-Georga Gadamera do fenomenologii[7].

Trzeba dodać, że teorie translacji (na przykład tekstów literackich – Clive Scott) wskazują kolejne etapy tego procesu, począwszy od odczytania tekstu, przez jego rozumienie i interpretację, po określenie jego znaczeń, które podlegają transpozycji w tekście tłumaczenia. Takie etapy pracy nad tekstem nie zostały w rozprawie wskazane. Rozdział 2 dotyczący teorii przekładu prezentuje jedynie wybrane koncepcje, w bardzo uproszczony sposób opisuje dokonania Friedricha Schleiermachera (tłumacza tekstów Platona na język niemiecki), który w wielu pismach, między innymi na temat „hermeneutyki ogólnej" i schematyzacji językowej, reinterpretował tradycyjną hermeneutykę jako teorię przekładu i polemizował z uznawaniem alegorezy za właściwy sposób „prawdziwego" oddania sensów tekstu źródłowego.

Mgr Cirillo rozpatruje arbitralność systemów języka mówionego jako pewną dowolność, natomiast tak w koncepcji semiotycznej Ferdinanda de Sausure'a, jak i w teorii aktów mowy Johna L. Austina znak językowy jest motywowany przez konwencje systemu językowego (w drugim przypadku obok kontekstu użycia). Kwestia konwencji pojawia się w rozprawie wielokrotnie, Autorka pisze między innymi o „konwencjonalnym chaosie" i „porządku tłumaczenia"[8], jednak we wspomnianych koncepcjach konwencje językowe i zarazem komunikacyjne określają i porządkują możliwości wypowiadania i ekspresji językowej. W teorii aktów mowy Austina – jak wiadomo – terminem dopełniającym pojęcie konwencji wypowiedzi jest indywidualna, podmiotowa „intencja" wypowiadania. Właśnie zagadnienie intencji znaczeniowej (wspomniane na stronie 130) pozwoliłoby Autorce wyjść poza asocjacyjną teorię znaczenia, do której odwołuje się kilkakrotnie[9] (s. 105, s. 110, s. 122, s. 130). Nie jest jasny związek pragmatycznej teorii znaczenia (w tym teorii aktów mowy Austina), semantycznej teorii prawdy i zarazem znaczenia Tarskiego i kontekstu asocjacyjnej teorii w jej wielu odmianach

[4] „the phenomenon he observed" – s. 122.

[5] „a desire of universal agreement" – s. 5; „desire to translate" – s.. 28; „a desire for identity" – s. 40.

[6] „The approach developed by Saussure, Wittgenstein and other structuralists sparked a response which collectively came to be regarded as post-structuralism." – s. 97.

[7] „Theories proposed by for instance F. H. Bradley, H. H. Joachim, W. James or Russell would exemplify this category, but also adherents of phenomenological tradition, such as Heidegger or Gadamer." – s. 10.

[8] „translational order within conventional chaos" – s. 53.

[9] „By enabling still new reference relations to be delineated, the subject constructs within themselves a growing set of associations. This gradually builds up their individual identity and at the same time shapes their semiotic surroundings. In this way, the subject themselves slowly turns into an aggregate of signs." – s. 105.

(John Locke, David Hume i współczesne redefinicje). Wyliczając teorie znaczenia[10], Autorka pomija konotacyjną koncepcję znaczenia Johna Stuarta Milla. Natomiast wśród wymienianych koncepcji prawdy zabrakło konsensualnej teorii prawdy Jürgena Habermasa.

Trzeba podkreślić, że brak prymarnych semiotycznych założeń i definicji znaku, znaczenia i sensu, utrudniło Doktorantce prezentację zróżnicowanych metodologicznie i terminologicznie tez. W dysertacji zabrakło jasnego określenia znaku i znaczenia w odwołaniu do tradycji badań semiotycznych, które uznają (między innymi za *De signis* Rogera Bacona i za *Summa logicae* Williama Ockhama), że znak jest wytworzony w celu zakomunikowania „czegoś komuś" i jako komunikat umożliwia nadawcy przekazanie pewnej treści innym podmiotom-odbiorcom. Pomimo przywołania koncepcji znaku Charlesa S. Peirce'a, zabrakło objaśnienia, w jakim stopniu znak jest „transparentny", czyli zatrzymuje uwagę interpretatora na chwilę, by ją odesłać referencyjnie do innego obiektu – do bytu bądź znaku w tym lub innym systemie semiotycznym. Dokonuje się to dzięki zapośredniczeniu przez podmiotową treść mentalną, odpowiadającą danemu znakowi, czyli przez znaczenie, zwane w niektórych koncepcjach „pojęciem". Autorka nie odnosi się do ważnej semiotycznej tezy na temat niesamoistności bytowej znaku, nie określa statusu ontologicznego znaku w jego bytowości, nie charakteryzuje jego aspektów jako pewnego typu reprezentacji (kulturowej, mentalnej). Chociaż za Kobusem Marais dyskutuje kwestię semiozy i biosemiozy, nie wprowadza istotnego w semiotyce podziału na znaki naturalne oraz konwencjonalne (umowne), oba te typy łącząc bez określenia ich zróżnicowanych komunikacyjnych aspektów. Także pojęcie rzeczywistości wymagałoby początkowego określenia, ponieważ czytelnik rozprawy napotyka w niej zróżnicowane koncepcje realności, znane w historii filozofii, ale wciąż nie rozpoznaje podstawowej, zakładanej treści znaczeniowej terminu „rzeczywistość" i własnego stanowiska ontologicznego Doktorantki.

Mgr Cirillo prezentując i komentując kolejne teksty na temat koncepcji przekładu i prawdy, odwołuje się do języków różnych teorii i ich terminologii, która bywa dość zróżnicowana znaczeniowo. I tak na stronie 30 pisze ona o „different communicative modes", ale nie wyjaśnia, czym one są w praktykach komunikacji, na ile dotyczą i różnicują transpozycje znaczenia znaków dwóch systemów lub kodów semiotycznych. Brak odniesień do teorii znaku i znaczenia, brak ich rozpatrywania jako elementów relacji komunikacyjnych (choć Doktorantka kilkakrotnie pisze o zagadnieniach komunikacji – s. 26, s. 132, s. 136) utrudnia bardziej szczegółową charakterystykę procesu przekładu, pozostawiając rozważania bardzo ogólne i tezy dość szeroko znane (przekład służy pogłębieniu relacji komunikacyjnych między ludźmi[11]). Jest to zauważalne w części omawiającej teorie przekładu, ale dziwi w przypadku własnej koncepcji Autorki, która stara się zrekonstruować model komunikacji translacyjnej w odwołaniu do koncepcji znaku Charlesa S. Peirce'a. Koncepcja ta bowiem zakłada nieskończone generowanie znaków przez inne znaki, natomiast aktywności podmiotowe są niejako częścią tego procesu. Inaczej mówiąc, relacje komunikacyjne między podmiotami zachodzą niejako symultanicznie z procesem semiozy, są z nim stowarzyszone i jest to dość oczywiste w odniesieniu także do tez językoznawczych i komunikacyjnych strukturalistów. Jednak i Ferdinand de Saussure, i Roman Jakobson podkreślają ekspresywny aspekt użycia znaków i interpretacji ich znaczenia w aktach

[10] „There may be various types of theories which attempt to define word meaning – one may point to roughly three major groups: denotational, conceptualist and pragmatic." – s. 102.

[11] „While seeking translatory grounds in truth may initially indeed appear startling, it has been long acknowledged that translation is after all the very process which enables communication as well as dissemination of ideas." – s. 20. „George Steiner argues that all three types distinguished by Jakobson share in fact a common essence, in that they are all a manifestation of human attempt to achieve mutual understanding. Indeed, the idea of 'understanding as translation' becomes the central theme already in the opening parts of his work." – s.. 26.

komunikacji językowej. Jedną z funkcji komunikacyjnych języka jest bowiem – wedle schematu Jakobsona – funkcja ekspresywna, także funkcja impresywna (zwana też konatywną), związana z oddziaływaniem na odbiorcę komunikatu znakowego. Współczesne koncepcje (między innymi szkoła bolońska semiotyki) dodają do schematu komunikacyjnego: nadawca – przekaz – odbiorca, kolejne warunki: kod i kanał przekazu oraz przekaźnik (medium). Są one dodatkowymi uwarunkowaniami komunikacyjnego procesu przekładu, umożliwiają semantyczną identyfikację, jak też wpływają na pewne zniekształcenia semantyczne. W rozprawie nie jest zaznaczony aspekt komunikacyjny znaku rozpatrywanego jako przekaz-komunikat, choć Autorka proponuje wieloaspektowe analizy statusu znaku jako reprezentacji umożliwiającej poznanie złożonej tożsamości podmiotu-tłumacza. Jednak w koncepcjach strukturalizmu, hermeneutyki i językoznawstwa kognitywnego prymarnym kontekstem rozpatrywania znaku jest system bądź schemat (gramatyczny, logiczny, metaforyczny) i komunikacyjne konwencje użycia.

Jedna z głównych tez badawczych pracy dotyczy kwestii przekładu intersemiotycznego i zainicjowania tej tematyki badawczej przez Romana Jakobsona[12]. Doktorantka pomija badania na temat przekładu intersemiotycznego, rozwijane od lat 70-tych (w Polsce między innymi Maryli Hopfinger), w tym badania określające „nieprzekładalność" niektórych znaczeń w ich transpozycji z jednego systemu znaków na inny. Pomija także zagadnienia przekładu międzykulturowego.

Mgr Cirillo na początku rozprawy podkreśla wielość tradycji badawczych, do których się odnosi – można nazwać to pluralizmem metodologicznym i terminologicznym, jednak ostatecznie, po lekturze rozdziałów dotyczących teorii prawdy przekonujemy się, że w pracy dominują koncepcje i terminologia filozofii analitycznej. Można powiedzieć, że podstawową wartością badawczą dysertacji jest rzetelne referowanie tekstów filozofii analitycznej, a przede wszystkim ich komentowanie. Równocześnie słabą stroną rozprawy jest właśnie odwoływanie się do tej tradycji ze wszystkimi jej filozoficznymi uproszczeniami, pomijaniem odmiennych tradycji badawczych i subtelnych filozoficznych rozróżnień. W rozprawie uproszczenia takie dotyczą na przykład typologii teorii znaczenia[13] i charakterystyki performatywów w teorii aktów mowy Johna L. Austina (błędnie określanych za Richardem Kirkhamem – s. 11). W omawianych koncepcjach można dostrzec zatrzymywanie się na deklarowanych, ogólnych opiniach i podziałach (na przykład realizm i antyrealizm semantyczny, idealizm pojmowany w sposób uproszczony w kontekście idealizacji, brak wskazywania funkcji komunikacyjnych znaku, zakładana referencyjność znaków względem domniemanej „rzeczywistości", czyli realnych obiektów). Jednak równocześnie – jak wiadomo – filozofowie analityczni proponują własne, subtelne dystynkcje, które w pracy są szczegółowo omówione, między innymi dyskusje Donalda Davidsona i Michaela Dummetta na temat procesów translacji i autotranslacji.

Koncepcje filozoficzne Paula Ricoeura są odrębnym dorobkiem badawczym, w którym rozpatrywane są również wzajemne związki procesów przekładu i ustalania prawdy (rozumienia i interpretacji). Można zauważyć, że pewien translacyjny model prawdy byłby możliwy do zrekonstruowania na podstawie założeń i tez samej hermeneutyki, bez odwołań do filozofii

[12] „He explicitly draws on the legacy of C.S. Peirce and states that 'the meaning of any linguistic sign is its translation into some further, alternative sign' (Jakobson 114). In the typology which he proposes, he significantly stretches the boundaries of how translation is understood. Apart from changes within and between languages (intra- and interlingual respectively), he distinguishes the third category – an intersemiotic type. It consisted in transformations between different semiotic systems." – s. 26.

[13] „There may be various types of theories which attempt to define word meaning – one may point to roughly three major groups: denotational, conceptualist and pragmatic." – s. 102.

analitycznej. Takie hermeneutyczne ujmowanie przekładu w powiązaniu z zagadnieniem prawdy pojawiało się wielokrotnie, między innymi w „hermeneutyce ogólnej" Friedricha Schleiermachera. Trzeba podkreślić, że propozycja badawcza Doktorantki, zawarta w rozprawie, jest bardzo systematycznym i szczegółowym opracowaniem zagadnień translacji i prawdy w analitycznym kontekście filozoficznym. Rozprawa doktorska jest obszerna i wielowątkowa – rozumiem, że kolejne konteksty mogłyby zakłócić główny wywód i konsekwentną argumentację. Trzeba dodać, że rozprawa nie wyczerpuje tematyki i jest propozycją badawczą, która może zostać jeszcze przepracowana i – po sugerowanych korektach – opublikowana w wybranych fragmentach dotyczących reinterpretacji filozofii analitycznej, ponieważ te fragmenty są najlepiej i najpełniej badawczo opracowane.

Muszę dodać, że moje uwagi mają charakter polemiczny, ponieważ całość rozprawy jest spójna i uwzględnia interdyscyplinarny i komparatystyczny stan badań dotyczących teorii przekładu oraz teorii prawdy.

***

Można stwierdzić, że rozprawa doktorska Giulii Cirillo *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure* charakteryzuje się wysokim poziomem naukowym i znaczeniem wyników badawczych. Jest ona monograficznym, całościowym, choć nie wyczerpującym opracowaniem wybranego zagadnienia naukowego. Praca jest świadectwem dobrego badawczego zorientowania Doktorantki i indywidualnego podejścia do zgromadzonego, interdyscyplinarnego stanu badań dotyczących teorii przekładu i teorii prawdy.

Głównymi zaletami rozprawy jest bardzo jasne przedstawienie wielowątkowej i wielodziedzinowej argumentacji, jej spójne ujęcie w kolejnych rozdziałach, umiejętne wprowadzanie zagadnień translacji i teorii prawdy, często trudnych dla czytelnika mało zaznajomionego z filozofią i semiotyką. Wymagało to dużej dojrzałości badawczej, której można dopatrzyć się w rozprawie mgr Giulii Cirillo. Dysertacja wnosi znaczący wkład badawczy do istniejącego stanu badań na temat podejmowanych zagadnień. Rozprawa spełnia kryteria pracy naukowej w zakresie stosowanych metod analizy i interpretacji, specjalistycznej terminologii i układu treści. Zaproponowana objętość jest uzasadniona podjętą tematyką, choć treści – jak wskazano powyżej – mogłyby zostać uzupełnione o dodatkowe analizy i uściślenia terminologiczne.

To całościowe opracowanie dotyczące relacji między zróżnicowanymi dziedzinowo koncepcjami przekładu, dopełnione autorską reinterpretacją problematyki prawdy, rozpatrywanej przede wszystkim w badawczym kontekście filozofii analitycznej, stanowi ważny wkład mgr Giulii Cirillo do stanu badań filozoficznych i semiotycznych. Dodatkowo trzeba podkreślić interdyscyplinarną wiedzę Doktorantki, która umożliwiła erudycyjne podejście do głównych opracowanych zagadnień, połączone z rzetelnością i dyscypliną – to połączenie pozwoliło sformułować tezy badawcze, przeprowadzić konsekwentną argumentację i dokonać autorskich interpretacji. Trzeba dodać, że przedłożony tekst rozprawy stanowi przemyślaną całość. Ze względu na charakter całościowy, systematyczny i rzetelny rozprawy oraz jej oryginalne aspekty, dysertacja mgr Giulii Cirillo powinna być przyjęta jako rozprawa doktorska w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie filozofia.

Niniejszym wystawiam ocenę pozytywną rozprawie mgr Giulii Cirillo *Spinning Semiotic Chains. Theories of Truth and Their Common Translative Understructure*, kwalifikując ją do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Maria Gołębiewska